

“БЕКТЕМИН”

08.24.707 Диссертациялык

кеңештин төрагасы,

профессор Б.И.Баатов

№1/2 - ПРОТОКОЛУНУН КЕЧАСЫ

Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин 08.00.06–улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча жазылган «Кыргыз Республикасында бажы көзөмөлүн уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү» аталышындагы кандидаттык диссертациясын алдын ала коргоо боюнча “М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети” Илимий-изилдөө университети жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу экономика илимдери боюнча Д 08.24.707 Диссертациялык кеңешинин өткөрүлгөн кезектеги отуруму

Катышкандар: 1. Баатов Б.И - диссертациялык кеңештин төрагасы, экономика илимдеринин доктору, профессор;
2. Рысалиева М. Ш. - төраганын орун басары, э.и.д., доцент;
3. Окенова А. О. - окумуштуу катчы, э.и.к.;
4. Атышов К. А.- э.и.д., профессор;
5. Базарбаева Р. Ш.- э.и.д., профессор;
6. Джумалиева Э. Б. - э.и.д., доцент;
7. Ишенов Б. Ч. - э.и.д., доцент;
8. Сыдыков Б. К. - э.и.д., профессор;
9. Суюналиева Н. К. - э.и.к., доцент;
10. Ускенов М. - э.и.д., доцент;
11. Калдаяров Д.А. - э.и.д., профессор.

Төрага: Урматтуу кесиптештер! Эксперттик комиссиянын отурумуна диссертациялык кеңештин 11 мүчөсү катышып жатат. Эксперттик комиссиянын курамы 3 адамдан турат. Отурум мыйзамдуу түрдө талапка жооп берет, кворум бар.

КҮН ТАРТИБИ:

1. Диссертациялык иштерге эксперттерди дайындоо;
2. Алдын ала коргоо

Отурумдун төрагасы экономика илимдеринин доктору, профессор Б. И. Баатов күн тартибинде каралуучу маселе менен тааныштырды.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Баатов: Урматтуу кеңештин мүчөлөрү! Эксперттик комиссиянын чечими менен эки диссертацияны кароо келип түшкөн. Диссертациялык кеңештин жобосунун № 45, 47, 48, 53 пункттарына ылайык диссертацияны коргоону уюштуруу жана алдын ала коргоо үчүн диссертациялык кеңешке Жамалов Шүкүрали

Абдыкаровичтин 08.00.06–улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча экономика илиминин окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн «Кыргыз Республикасында бажы көзөмөлүн уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү» деген темада жазылган диссертациялык иши келип түшкөн. Илимий жетекчиси э.и.д., профессор К.Ж. Джумабаев. Диссертациялык иш КР УИАнын Дж. Алышбаев атындагы Экономика институтунда бекитилген.

Аспиранттын диссертациялык иши тууралуу жалпы маалымат берүү үчүн сөз диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы э.и.к. А. Океновага берилет.

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы э.и.к. А. Окенова:

Жамалов Шукурал Абдыкарович - Кыргыз Республикасынын жараны. Улуту - кыргыз. 1977-жылы 18-ноябрда Жалал-Абад облусунун Ноокен районуна караштуу Рахманжан айылында туулган. 1994-жылы Жалал-Абад Коммерциялык институтунун «Ишканалардын экономикасы» адистигине тапшырып, 1998-жылы “Ишканалардын экономикасы” адистигинин “Экономист” квалификациясына ээ болгон. 1998-жылы Бишкек шаарындагы Кыргызстан Эл аралык университетинин «Эл аралык экономикалык мамилелер» адистигине тапшырып, 2000-жылы «Экономика багыты боюнча МАГИСТР» дипломун алган.

Эмгек жолу: 2000-жылы Мамлекеттик салык кызматынын Чүй облусу боюнча инспектору кызматынан баштап, 2003-жылы Мамлекеттик бажы кызматынын Түндүк региону боюнча Оперативдүү бажысынын бажы эрежелерине каршы күрөшүү бөлүмүндө улук инспектор. Нарын бажысында, Түндүк темир жол бажысында, Бишкек бажысында ар кандай кызматтарда улук инспектор, башкы инспектор кызматтарында иштеген. Учурда Түндүк темир жол бажысында ыкчам нөөмөт бөлүмүндө улук инспектор. Бажы кызматынын майору.

Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичке 2020-жылы Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын, Ж.Алышбаев атындагы Экономика институтунун аспирантура бөлүмүндө «Кыргыз Республикасында бажы контролунун уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүү» илимий темасындагы кандидаттык диссертациясы бекитилип берилген. 2024-жылдын 12-июль айында М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университетинин” Илимий-изилдөө Университетине караштуу Экономика илимий изилдөө институтунда диссертациялык иш талкуудан өтүп, № 02-3-03 протоколу менен бекиткен. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору тандалган темалар боюнча рецензияланган. ар кандай илимий басылмаларда 13 макала чыгарылган.

Илимий-изилдөө ишинин кийрүү актысы 2024-жылдын 05-июнь күнү Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигинде бекиткен. Берилген бардык документтер КР Президентине караштуу УИАнын бардык талаптарына дал келет. Диссертациялык кеңеш тарабынан төмөндөгү түзүмдө эксперттик комиссия түзүлгөн.

Атышов Көбөгөн (төрага): э.и.д., профессор;

Джумалиева Элимира Бусурманкуловна – э.и.д., доцент;

Ишенов Бейшенбек Чоңмурунович – э.и.д., доцент.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Баатов: Урматтуу кеңештин мүчөлөрү! Окумуштуу катчынын маалыматында айтылгандай диссертациялык иштин эксперттик комиссиянын мүчөлөрүнүн корутундусуна көңүл буруп, эксперттик комиссиянын төрагасына, биринчи экспертке сөз берсек, ал эми диссертант ар бир эксперттин сын-пикирлерине жооп берүүгө даярданып отурсаңыз.

Эксперттик комиссиянын төрагасы, экономика илимдеринин доктору, профессор К. А. Атышов: Урматтуу төрага, урматтуу кеңештин мүчөлөрү! Бул жерде катышып отурган изденүүчүлөр жана коноктор! Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин «Кыргыз Республикасында бажы көзөмөлүн уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү» деген темада жазылган диссертациясын толугу менен карап чыгып, төмөнкүдөй корутунду чыгарылды:

1. Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши

Сунуш кылынган кандидаттык диссертация, диссертациялык кеңештин профилине толук туура келет.

1. Иштин максаты катары

Өзүнүздөр көрүп тургандай, мына, авторефератта толугу менен көрсөтүлүп турат, автореферат баарыңыздарда бар, мен иштин максаты боюнча жалпы эле айтайын, иштин 1-бөлүгүндө диссертацияда көрсөтүлгөндөй теориялык методдор жактан кеңири талдоо жүргүзүлүп, жыйынтык чыгарылган.

2-бөлүгүндө ошол темасы боюнча экспорт, импортко көбүрөөк ориентир жасап, анткени, темасы ошого байланыштуу болгондуктан, ошонун учурдагы калыптануу механизмдерин толугу менен караган.

Ал эми 3-бөлүгүндө болсо, келечекте Бажы кызматынын салык төлөмдөрү боюнча киреше бөлүгүн экономикалык математикалык моделге салып, 2035-жылга чейин иштеп чыгышкан, менимче азыркы талапка жооп берет.

Андан кийинки пунктубуз:

3. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу, урматтуу кесиптештер, акыркы үч-төрт жылда дейли, ушул бажы кызматындагы жумуштарды экономист катары да карадык, жөнөкөй көз менен дагы караганда ушунчалык теманын актуалдуу экендигин белгилейт. Жөнөкөй эле бир цифра 2018-жылы, беш жыл мурун сом менен 41млрд акча түшсө, азыр 2024-жылдын статистикалык маалыматы боюнча жалпы 123 млрд түштү, мына ушул эле көрсөткүч теманын актуалдуулугун толук тастыктайт.

Диссертациянын андан кийинки бөлүгү:

4. Илимий натыйжалар, мен жогоруда айткан үч пункт боюнча, тактап айтканда, иштин максаттарына жараша тиешелүү жети пункт менен иштин илимий натыйжалары көрсөтүлгөн.

Иште төмөндөгүдөй илимий негизделген жаңы теориялык натыйжалар келтирилген:

Тагыраак айтканда, теориялык-методикалык изилдөөсүнүн натыйжасында, “кызмат көрсөтүү” категориясынын уңгусун терең иликтеп туруп, анын жаңы формулировкасын жетекчиси менен кошо сунуштаган, бул негизгиси.

Ал эми кийинки бөлүгүндө болсо беш жылдын ичиндеги бажы кызматындагы абалды терең иликтеп туруп, экспорт, импорттун жыйынтыгы менен алардын кандай акыбалда тургандыгын толугу менен көрсөтөт дагы, жогоруда мен айткандай, үчүнчү бөлүгүндө, негизги бөлүгүндө, бажы кызматынын киреше бөлүгүнүн 2035-жылга чейинки божомолдуу моделин жасап, цифраларын көрсөткөн. Менимче, бул талапка туура келет.

5. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү

Экономика жана коммерция министрлигинен акты внедрениеси бар, карадык. Кеңири мааниде талдап, жарайт деген жыйынтык чыгарып беришкен. Муну иштин

натыйжасынын негизи деп эсептейм. Мында божомолдоо цифраларынын кээ бир жерлерин тийиштүү мекемелер пайдалангандыгын көрсөткөн.

6. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине толук дал келет.

7. Эскертүүлөр

7.1. Мамлекеттик бажы кызматкерлерин окутуу боюнча көйгөйлөрдү чечүүнүн жолдорун жетиштүү өлчөмдө толуктаса иштин мазмуну бир топ жакшырмак, анткени, иште атайын окуу жайын ачабыз деген сунушу бар, ошого карата ушул маселени тереңдетип, кененирээк караса жакшы болмок.

7.2. Үчүнчү баптагы айрым абзацтарды түпкү маңызына карата айрым жерлерин иштин багыттарына жараша толуктап, такташ керек.

8. Сунуштар

8.1. Үчүнчү баптагы математикалык эсептөөнүн айрым бөлүктөрүн диссертациялык иштин тиркемесине которуу абзел. Анткени, беш-алты барактагы эсеп-чоттордун баарын процесске киргизип койгон экен, аны тиркемеге кийирүү керек же кыскартып коюш керек деп сунуштадык.

8.2. Товар өндүрүүчүлөрдү, брокерлерди окутууну жана аларды уюштуруунун уңгусу, диссертациялык иште кантип окутулушу керек, кандай салым кошулмалар, ошону бир аз кененирээк бериш керек деп сунуштадым.

9. Сунуштамалар

Диссертациялык иштеги айрым бир редакциялык мүчүлүштүктөр, орфографиялык каталар кетиптир, ошону оңдоо, жөнгө салуу зарыл.

10. Корутунду

Жогоруда көрсөтүлгөн айрым кемчиликтер диссертациялык изилдөөнүн илимий жана практикалык баалуулугун төмөндөтпөйт, менимче, толугу менен иштин актуулдуулугун баса белгилейт.

11. Диссертациялык кеңештин эксперти Жамалов Шукүрали Абдыкаровичтин тааныштырган документтерин тактап, карап чыгып, “М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети” Илимий-изилдөө университети жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Славян университети менен биргеликте диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.24.707 диссертациялык кеңешине Жамалов Шукүрали Абдыкаровичтин 08.00.06-улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча, экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык ишин коргоого сунуштайм (*Эксперттин пикири толугу менен тиркелет*).

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Басгов: Шукүрали Абдыкарович эксперттин айтылган сунуш-пикирлерине жооп бериңиз.

Диссертант Ш.А. Жамалов: Жогоруда айтылган сунуш-пикирлер боюнча ишибизди оңдоп, эконометрикалык эсептөөнүн кетирилген кемчиликтерин толуктап карап чыктык.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Басгов: Анда экинчи эксперттин мүчөсү, экономика илимдеринин доктору, профессор Джумалиева Элмира Бусурманкуловнага сөз берели.

Экинчи эксперт экономика илимдеринин доктору, доцент Джумалиева Элмира Бусурманкуловна: Урматтуу төрага, урматтуу кеңештин мүчөлөрү! Жогоруда

корутунду берген, эксперттик комиссиянын төрагасы, Көбөгөн Атышовичтин берген сунуштарын, эскертүүлөрүн кайталабайын. Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык ишин кылдаттык менен карап чыгып, өзүмдүн эскертүүлөрүмдү, сунуштарымды бердим. Диссертант бир айдын ичинде жакшы жыйынтык менен келди десем жаңылышпайм.

Коргоого кабыл алынган, сунуш кылынган кандидаттык диссертация, диссертациялык кеңештин профилине да туура келет.

Изилдөөнүн милдеттерине, максаттарына К.Атышович токтолуп кетти, анын баарын кайталап отурбай эле коёюн, талкуулап жаткан тема абдан актуалдуу. Себеби, Кыргыз Республикасынын бюджетин толуктоодо бажы системабыз абдан чоң роль ойнойт. Ошондуктан теманын актуалдуулугу күмөн туудурбайт жана бул илимий изилдөө иши өз убагында жазылды деп ойлойм.

Ошондой эле **илимий натыйжаларга** токтоло кетсем, урматтуу кеңештин мүчөлөрү, 1 - диссертанттын илимий жаңылыгы болуп, анткени өзү бажы тармагында иштейт экен, өзү жазган диссертациялык ишин айкалыштырып, абдан терең карап чыгыптыр, “кызмат көрсөтүү” категориясына аныктама берип, таасирлеринин баарын белгилептир.

2. Эконометрикалык моделдин ыкмасы менен салык кызматынын келечектеги салык кирешелеринин 2035-жылга чейинки божомолдуу көрсөткүчтөрүн даярдаптыр.

3. Туруктуу жемкорлук схемаларын жоюу жана өлкөгө ташылып келүүчү товарлардын бааларын түздөн-түз аныктоого мүмкүнчүлүк бере турган ведомстволор аралык “Жашыл дарбаза борборун” сунуштап жатат. Бул дагы илимий жетишкендик деп баалаймын.

4. Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматынын инфратүзүмдөрүн модернизациялоо жана санариптештирүү боюнча “2035-жылга чейинки Улуттук программаны” сунуштап жатат.

Диссертациядан алынган натыйжалары өлкөнүн бул тармагынын өнүгүшүн камсыз кылуусунун абалын изилдеп, бажы кызматы менен тыгыз байланышкан министрликтер жана ведомстволор оргосунда экономикалык байланыштарды жакшыртуу, өлкөдө жана аймактарда өндүрүлгөн өндүрүмдү жогорулатуу максатында заманбап талаптарга жооп бере турган уюштуруу-экономикалык механизмдерди түзүү боюнча 13 илимий макалаларында көрсөтүп берип жатканы да жакшы нерсе деп ойлоймун.

Авгореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине толук дал келет.

Ал эми эскертүүлөр боюнча:

1. Диссертацияда коюлган максат төмөндөгү милдеттерди: абзацтардагы сүйлөмдөрдү “бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” шартында ыйгарымдуу мамлекеттик органдар менен бажы кызматынын өз ара байланыштарын жөнгө салуу боюнча негизги багыттарын белгилөө”, “бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүүдө - укуктук негиздерин өркүндөтүү боюнча сунуштарды иштеп чыгуу”, “ведомстволор аралык “Жашыл дарбаза борборун” түзүүнүн багыттарын так аныктаса, коюлган максаттарды толук белгилейт эле деп ойлойм.

2. Мамлекеттик бажы кызматында аткезчилик жолдоруна бөгөт коюуну мындан ары да тереңирээк изилдесе болот да.

3. 3-баптагы кадрларды даярдоодо окутууга болгон багыттарды толуктоо иштин сапатын мындан ары да жогорулатмак экен.

Сунуштамалар:

Диссертациялык иштин биринчи бабындагы Грузиянын тажрыйбасын Кыргыз мамлекетинин Бажы кызматында колдонуу мүмкүнчүлүгүн аныктаса Бажы көзөмөлүнүн иши толугураак жана натыйжалуулугу мындан ары да артмак деп ойлойм.

Негизинен диссертациялык иш тастыкталган, бүткөн, илимий эмгек деп атоого толук негиз бар. Жамалов Шукуралы Абдыкаровичтин 08.00.06-улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык иши аяктаган. Квалификациялык кандидаттык иш, КР УАКтын талаптарына жооп берген, өзүнчө изилденген илимий иш.

Диссертациялык кеңештин эксперти Жамалов Шукуралы Абдыкаровичтин тапшырган документтерин карап чыгып, “М.Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети” Илимий-изилдөө университети жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Славян университети менен биргеликте диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.24.707 диссертациялык кеңешине Жамалов Шукуралы Абдыкаровичтин 08.00.06-улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча, экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык ишин коргоого сунуштаймын (*Эксперттин пикири толугу менен тиркелет*).

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Рахмат, Элмира Бусурманкуловна. Сөз диссертантка берилет.

Диссертант Ш.А. Жамалов: Элмира Бусурманкуловнанын айткан сунуш-пикирлеринин баарын эске алдым, ишти тыкыр иликтөөнүн алкагында карап, илимий жетекчим менен иштеп чыктым.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Менде мындай сунуш бар. Эксперттин төрагасы диссертациялык ишке кенен токтолуп, сунуш-пикирлерин, кемчиликтерин айтып кетти. Эксперттин кийинки мүчөлөрү дагы сын-пикирлерин, сунуштарын, иштин кемчиликтерин толук айтып кетсе бизге да кызыктуу болот эле. Андан сырткары диссертант эксперттин айрым сунуштарына макул эместигин так айтып, далилдеп берсе иш мындан да кызыктуу болот эле. Эми бул сунуш диссертантка гана эмес жалпы иштерге тиешелүү.

Анда эмесе сөздү кийинки экспертке берсек.

Үчүнчү эксперт экономика илимдеринин доктору, доцент Ишенов Бейшенбек Чоңмурунович: Саламатсыздарбы, урматтуу төрага, урматтуу биздин диссертациялык кеңештин катышуучулары! Мен кагаз жүзүндө диссертантка өзүмдүн корутундумду бергем. Корутундуга чейин диссертант менен ишти талкууладык, ошондуктан диссертация толугу менен талапка жооп берет деп айта алам.

Бир негизги нерсе бажы кызматында контроль деген сөз болуп жатат, билесиздер учурунда Кытайдан келген товарлардын баасы бөлөкчө, бизге кирген товардын баасы бөлөкчө болуп калган, 3-4 млрд долларга чейин айырма чыгып калчу, мына ушул айырманы жоюуда биздин диссертанттын илимий изилдөөсү азыркы учурда абдан керек болуп турат. Өзүм да ушу маселеге кызыгам. Бюджетке иштеп жатканда бул тема менен түздөн-түз байланышта болуп жүргөнбүз. Теманын актуалдуулугу жогоруда айтылып

кетти. Кыргызстандын соода балансынын ар жак, бер жагын изилдеп караганда сөзсүз түрдө бажы кызматы бюджетти толтурууда, ички дүң продукцияны түзүүдө чоң роль ойнойт.

Кыскача актуалдуулугун жогоруда коллегалар айтып өтүштү, эгерде уруксат берсеңиздер, урматтуу торага, мен өзүмдүн сунуштарымды жана корутундумду айтып өтөйүн.

Эскертүүлөр:

1. Ишкердүүлүгүн жакшыртуунун негизинде мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн толуктоодо, мамлекеттик бажы кызматынын ролун тереңдетип чагылдырса илимий иштин маңызы жогоруламак.

2. Илимий иште мамлекеттик бажы кызматында иштеген кызматкерлердин социалдык абалын жакшыртуу боюнча сунуштар жетишсиз.

Мен буга дагы өзүмдүн оюмду айтайын, эгерде биз бажы кызматында иштеген кызматкерлердин социалдык абалына көбүрөөк көңүл бурсак, анда бажы кызматында отурган кызматкерлер менен мугалимдердин, дыйкандардын, бөлөк социумдардын ал-акыбалы кандай болот? Муну түбүнө чейин далилдеп, айтып берсе жакшы болот эле.

Корутунду:

Көрсөтүлгөн кемчиликтер диссертациялык изилдөөнүн илимий жана практикалык баалуулугун төмөндөтпөйт, тескерисинче тандалган изилдөө Кыргыз Республикасынын Бажы кызматынын ролун мындан ары дагы жогорулоосуна өбөлгө түзүп, актуалдуулугун баса белгилейт. Мен муну менен бул илимий изилдөө токтоп калбаш керек деп айткым келет. Эгерде терең карасак, азыркы болуп жаткан глобалдуу өзгөрүүлөр, сөзсүз түрдө, муну улантууга шарт түзөт. Эгерде диссертант ушул темада доктордук ишин улантса, келечекте кереги тиет деп ойлойм.

Диссертациялык кеңештин эксперти Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин тапшырган документтерин карап чыгып, “М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети” Илимий-изилдөө университети жана Б. Ельцин атындагы Кыргыз-Славян университети менен биргеликте диссертацияларды коргоо боюнча Д 08.24.707 диссертациялык кеңешине Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин 08.00.06-улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча, экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн “Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү” темасындагы диссертациялык ишин коргоого сунуштаймын. Рахмат.

Дагы бир маселе, диссертациядан карап чыктык, анда Бажы кызматынын кадрларды даярдоо боюнча өзүнчө бир окуу жай ачууга пикири бар экен. Мен бул пикирди колдой албайм, себеби дегенде, азыркы күндө бизде соода балансын, ВВПны карап көрсөк, бюджетти карап көрсөк, анда экономикалык университети эле жетиштүү болот (*Эксперттин пикири толугу менен тиркелет*).

Торага, э.и.д., проф. Б. И. Баатов: Рахмат, сизге! Изденүүчү эксперттин сунуш-пикирлерине, кемчиликтерине жооп берсеңиз.

Диссертант Ш. А. Жамалов: Ишенбек Чоңмуруновичтин айткан сунуштарын өзүмдүн ишимде, агай белгилеп кеткендей, бардык кемчиликтерин карап чыгып, айрым оңдоолорду киргиздик. Агай кызматкерлердин социалдык абалы боюнча айтып кетти, мугалимдер, врачтар, мамлекеттик кызматкерлердин социалдык абалын жогорулатыш керек, бул талашсыз маселе, бирок, ошону менен бирге эле бажы кызматы, өзүңүздөр билгендей, уникалдуу кызмат. Аларда нормадан сырткары жумуш убактысы болот,

алыскы жактарда, тоолуу аймактарда, мисалы, Торугарт, Эркештам деген посттордо -20 градуска чейинки суукта иштешет. Алар натыйжалуу иштеши үчүн шарт түзүлүшү керек, социалдык абалы мамлекет тарабынан каралышы керек жана аларга жеткиликтүү маяна төлөнүп берилсе, мамлекет үчүн дагы, бажы кызматкерлери үчүн дагы, элибиздин жашоо-шартынын көтөрүлүшү үчүн дагы жакшы салым болот эле деп эсептейм.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Урматтуу диссертациялык кеңештин мүчөлөрү! Биринчиден, биздин эксперттик кеңештин мүчөлөрү бул диссертацияны абдан дыкаттык менен карап чыгып, корутундуңузда бердиңиздер, ошондуктан сиздерге ыраазычылык билдиребиз. Бүгүн келип түшкөн үч изденүүчүнүн диссертациялык иштеринин документтерин тактап, даярдап, жоопкерчилик менен иш алып барган окумуштуу катчынын эмгеги чоң. Жазылып бүткөн диссертациялык иштер КР ЖАКтын талабына ылайык жазылгандыгы, алардын сапаты, актуалдуулугу, продуктивдүүлүгү боюнча эксперттер белгилеп кетти. Анда эмесе, изденүүчүгө Жамалов Шүкүралиге сөз берилет. Диссертантка диссертациялык ишин баяндоого 10 минута берилет.

Ш. А. Жамалов: Урматтуу төрага жана диссертациялык кеңештин мүчөлөрү!

Сиздерден «Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү» темасындагы диссертациялык ишимди баяндоого уруксат беришиниздерди суранам.

Изилдөө темасынын актуалдуулугу

Рынок шартында тышкы соода экономикалык байланыштардын өсүшү, бажы контролун талаптагыдай уюштуруу жана колдоо биздин да мамлекеттин орчундуу маселелеринен. Биздин оюбузча, Кыргыз Республикасы да башка өлкөлөрдөй эле бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин жакшыртуу менен гана товарлардын агымынын ылдамдыгын жогорулатып, бажы салымынын кирешелерин көбөйтүү менен мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн олуттуу толтурууга жол ача алат. Анткени, тышкы соодада тынымсыз экспорт-импорттук товар жүгүртүүлөр бажы контролуна байланыштуу экени мыйзам ченемдүү көрүнүш.

Мамлекеттик бажы кызматы бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин колдонууда ишти таланка шайкеш келтирүү, заманбап билимди пайдалануу, экономиканын тармактарын өнүктүрүү, инвестиция тартуу, инфратүзүмдөрүн модернизациялоо, заманбап жабдыктарды жана инновациялык техникаларды пайдалануу, санариптештирүү аркылуу тышкы экономикалык соодадан түшкөн кирешелеринин көлөмүн көбөйтүү менен мамлекеттик бюджетти толуктоого салымын кошуп, калктын социалдык-экономикалык абалын жакшыртуу менен өз максатына жете алат.

Бажы кызматынын натыйжалуу жана ачык иши мамлекеттик бюджетти туруктуу толтуруу үчүн гана эмес, олкодо жагымдуу инвестициялык жана ишкердик климатты түзүү үчүн да өтө маанилүү жана актуалдуу.

Тилекке каршы, ондогон жылдар ичинде коомдо бажы кызматкеринин терс образы калыптанган. Көпчүлүк учурда буга ачыктыктын жоктугу жана бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдеринин начардыгы себеп болуп келүүдө.

Мындай кырдаалды комплекстүү карап, мамлекет тарабынан чечкиндүү жана ырааттуу иш аракеттер менен биз сунуштаган төмөндөгү схемалар жана программаларды колдонуу аркылуу ишке ашырсак, мамлекет үчүн да, бажы кызматы үчүн да келечекте өз жемишин берет. Бирок бул оңой эмес жана көп эмгекти талап кылган процесс.

Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

1. Тышкы соода экономикалык байланыштарды жана бажы контролун жөнгө салуунун теориялык-методикалык негиздери терең иликтенип жалпыланды;

2. “Кызмат көрсөтүү” түшүнүгүнө илимий жана укуктук чечмелөө позициясы менен өзгөчө товардын бир түрү болгондуктан буюм катары гана эмес, бирок ошол эле учурда капиталдык пайдаларды же социалдык натыйжаны алып келе турган “кызмат” деп белгиленди;

3. Өлкөнүн тышкы экономикалык байланыштарынын учурдагы калыптануу өзгөчөлүгүнө, азыркы абалына, өнүгүү тенденциясына, соода бажы жаатындагы байланыштары менен өзгөчөлүктөрүнө ар тараптуу иликтөө жүргүзүлдү;

4. Бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү шартында ыйгарым укуктуу мамлекеттик органдар менен бажы кызматынын өз ара байланыштарын жөнгө салуу боюнча негизги багыттары белгиленди;

5. Кыргыз Республикасында бажы кызматынын салык төлөмдөрүнүн киреше бөлүгүн эконометрикалык моделдөө ыкмасы менен келечектеги салыктык кирешелеринин 2035-жылга чейинки өсүү мүмкүнчүлүгү көрсөтүлдү жана болжолдуу көрсөткүчтөрү аныкталды;

6. Бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүүдө мамлекеттик колдоонун таасири илимий жактан негизделип, бажы тармагындагы көмүскө экономиканы жана туруктуу жемкорлук схемаларды жоюу каралды;

7. 2035-жылга чейинки Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматынын инфратүзүмдөрүн модернизациялоо жана санариптештирүү боюнча “Улуттук программа” сунушталды.

1. Диссертациялык иштеги “Уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүүнүн теориялык-методикалык негиздери” аталышындагы биринчи бөлүгүндө азыркы рыноктук шартта бажы көзөмөлүн колдонуудагы жаңы, алдыңкы тажрыйбаларды чогултуу жана анын өзгөчөлүктөрү, көйгөйлөрү изилденип, бажы контролунун калыптанышынын теоретикалык, методикалык аспектери, дүйнөлүк тажрыйбалары каралды. Рынок экономикасына чейинки доордон баштап азыркы тышкы соода экономикалык карым-катнаштардын көбөйүшү, экономикалык илим, тышкы соодада жана мамлекеттик бюджетти толтурууда, улуттук экономиканын натыйжалуулугун арттырууда эң негизги булактарынын бири экендигин белгиленди.

Соода экономикалык байланыштардын объективдүү негизи болуп дүйнөлүк чарбанын, дүйнөлүк рыноктун жана эл аралык экономикалык мамилелерди түзүү процессинде “Салыштырмалуу артыкчылык теория” Джон Миллдин 1848-жылы жарык көргөн “Принципы политической экономики” [Mill J.S. Principles of Political Economy with some of their Applications to Social Philosophy. London: J.W 1848] деген эмгегинде таамай белгиленип, анда ал товардын салыштырмалуу баасы товар соода башталганга чейин болгон баалардын ортосундагы аралык мааниге ээ болорун аныктаган. Алмашуу баасы суроо-талап менен сунуштун мыйзамына ылайык, ар бир өлкөнүн экспортунун жыйындысы анын импортунун жалпы суммасын төлөөгө мүмкүндүк бере турган деңгээлде белгиленет.

Белгилүү экономист Джон Милл негиздеген мыйзам, азыркы ааламдашуу маалындагы соода экономикалык мамилелердин ишке ашыруудагы бирден бир көпүрөсү болгон, бажы кызматынын бажы контролу менен тыгыз байланышта десек болот. Заманбап түшүнүктө “бажы” термини мамлекеттик ишмердүүлүктө тышкы жана ички саясат менен түздөн-түз байланышкан мамилелердин татаал жыйындысы. Анын ичинде

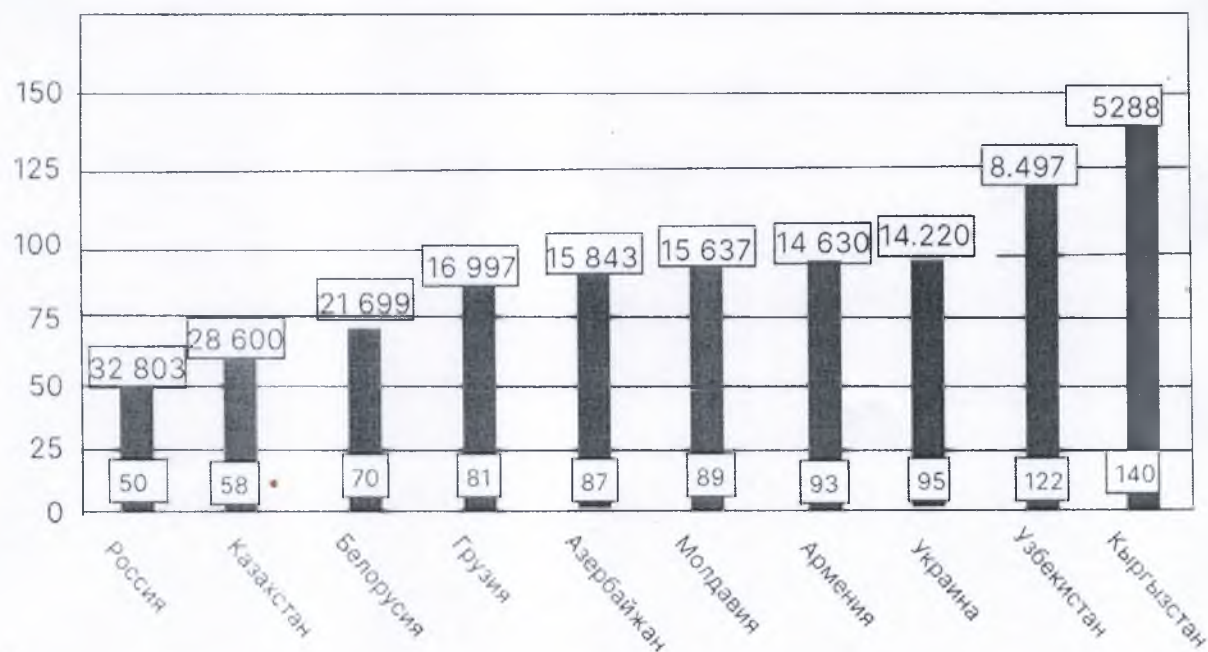
мамлекеттик саясат, бажы иши көп максаттуулугу менен айырмаланып түрдүү кызыкчылыктарды жана керектөөлөрдү канааттандыруу үчүн кызмат кылат.

2. “Тышкы сооданын азыркы абалы жана аймактардагы өнүгүүсүнө бажы көзөмөлүнүн тийгизген таасири” аталыштагы экинчи бөлүмүндө Кыргыз Республикасынын тышкы соода тармагындагы азыркы абалы жана анын аймактарда өнүгүүсүнө бажы көзөмөлүнүн тийгизген таасиринин деңгээли талданды. Азыркы бажы контролун жүргүзүү шартындагы товарлардын айланышынын натыйжалуулугун арттыруу, ааламдашуу шартында бажы-тарифтик жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрү жана аларды контролдоо, санариптештирүү, жаңыны колдонуудагы алдыңкы тажрыйбаларды пайдалануу менен технологиялардын өзгөчөлүктөрү каралып, республиканын бажы тармагын тийиштүү жеринин абалы комплекстүү анализденгендиги 1-слайда көрсөтүлгөн.

Изилдөө көрсөткөндөй, Дүйнөлүк банктын 2017-2022-жылдарга дүйнөдөгү 193 мамлекеттин калктын жан башына ИДП рейтинг боюнча сатып алуу жөндөмдүүлүгүнүн паритетинин тизмесин жарыялаган. Бул тизмеде Кыргызстан 140-орунду ээлеген.

Ал эми мурунку СССР мамлекеттеринин ичинде, эң акыркы орундарда калып Тажикстан мамлекетинен гана алдыда.

1-Слайд

2-СЛАЙД

2-таблица: Кыргыз Республикасы боюнча товарлардын тышкы жана өз ара соодасынын негизги көрсөткүчтөрү (АКШнын млн. доллары) [119].

Көрсөт- күчтөр	2018-ж.	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.	2024-ж.
КР тышкы жана өз ара соода товар- лардын жүгүртүүсү	7128,77	6975,12	5692,04	8 332,4	11 815,8	15700,2	16315,8
Экспорт	1836,83	1986,11	1973,19	2 752,2	2 186,7	3364,2	3522,1
Импорт	5291,94	4989,01	3718,85	5 580,2	9 629,1	12351,9	12793,7
Соода балансынын сальдосу	-3455,11	- 3002,9	- 1745,66	-2 828,0	-7 442,4	-8987,7	-9271,6

Булак: Автор тарабынан КР Улуттук статистика комитетинин маалыматтары менен түзүлдү.

Изилденген 2018-жылы -3455,11, 2019-жылы - 3002,9 млн. АКШ доллары болсо бул көрсөткүч 2024-жылы -9271,6 АКШ доллары болгон **же 3 эседен аша көбөйгөн.**

Мындай соода балансынын динамикасынын тескери (минус) сальдосунун пайда болушун негизги себептеринен болуп:

1. Улуттук экономикада бюджетти түзүүчү ишканалардын рентабилдүүлүгүнүн төмөндүгү;

2. Реалдуу секторго айыл чарба, өндүрүш, тоо-кен ж.б тармактар боюнча инвестиция тиешелүү деңгээлде тартылбагандыгы менен бирге тышкы сооданын жөнгө салынбагандыгы.

3. **Мамлекеттик бажы кызматын** өркүндөтүүнүн узак мөөнөттүү “Улуттук программасы” ушул мезгилге чейин тилекке каршы, иштелип чыккан эмес.

4. Ишкерлерди жана бажы кызматынын кызматкерлерин туруктуу түрдө окутуунун механизмдери түзүлбөй, бажы кызматына адиской кадрларды даярдоодо билим берүүчү атайын мамлекеттик жогорку окуу жайларынын жоктугу менен бирге ишкер чөйрөнүн сырткы соода жүгүртүүдөгү билим деңгээлинин төмөндүгү жана тийиштүү тармакка жетиштүү деңгээлде инвестициялардын тартылбагандыгы, мамлекет тарабынан комплекстүү иш чараларды жүргүзүүдөгү кемчиликтери болуп эсептелет.

1-Таблица: Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик бажы кызматынын салык кирешелери (млрд. сом) [119]

	2018-ж.	2019-ж.	2020-ж.	2021-ж.	2022-ж.	2023-ж.	2024-ж.
Мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгү	151,6	167,4	152,1	209,9	300,6	391,9	463,9
Бажы кызматынын салык кирешелери	41,7	43,3	29,3	46,8	74,3	111,5	123,1
Пайыз менен бюджеттин киреше бөлүгүнө	27,5	25,8	19,2	22,2	24,7	28,4	26,5

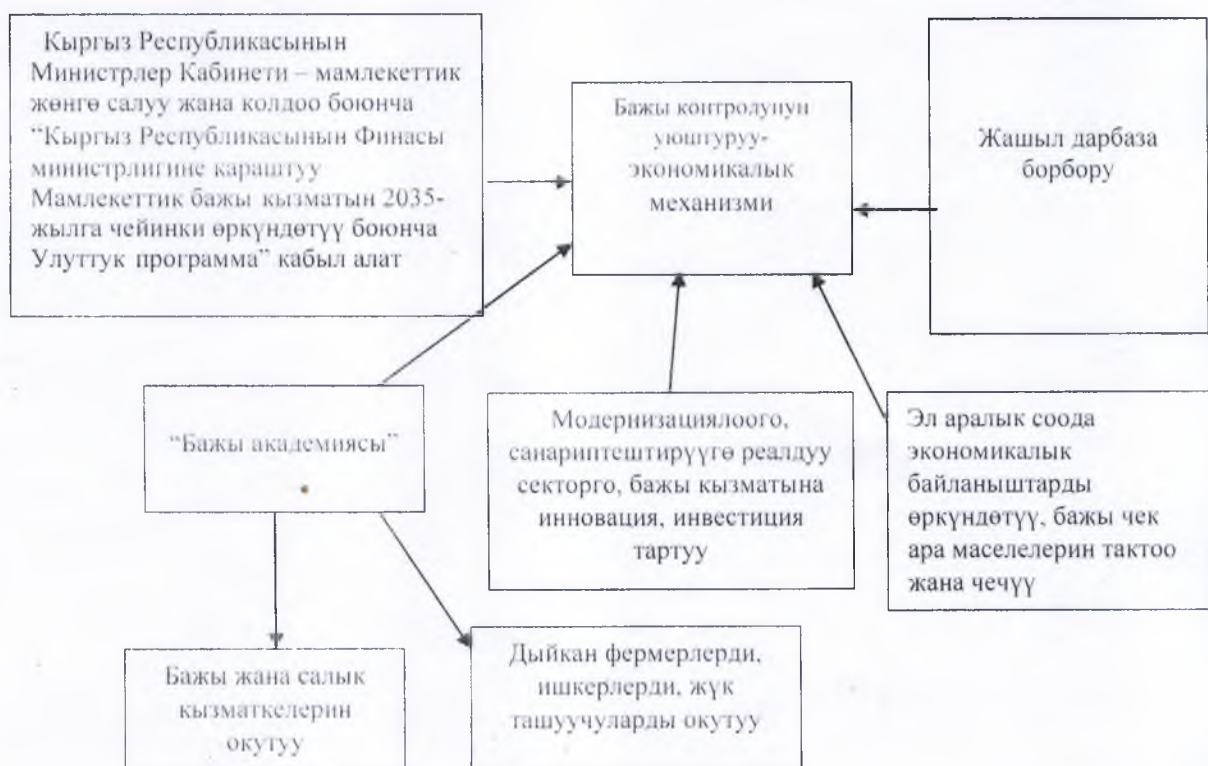
Булак: Автор тарабынан даярдалган.

Изилдөө көрсөткөндөй, 2018-жылы бул көрсөткүч 27,5% бюджеттин кирешесин түзсө, 2024-жылы 26,5 % түзүн, төмөндөп кеткен.

Биздин оюбузча, бул көрсөткүчтөр Кыргызстандын улуттук жана аймактык экономикалык тармактарын натыйжалуулугун жогорулатуу жана бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү зарыл экендигин тастыктап турат.

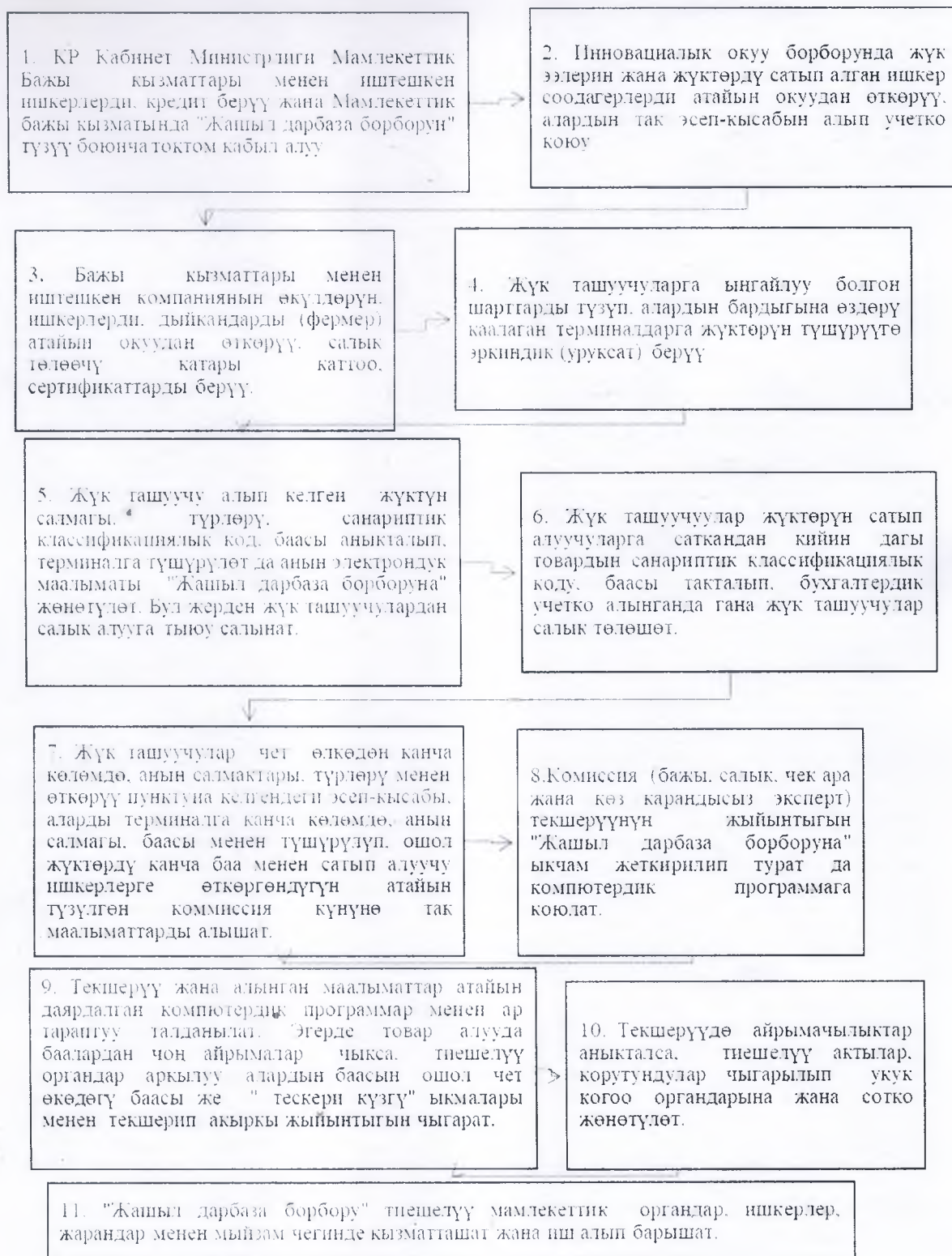
3. Диссертациянын “Мамлекеттик бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүүнүн багыттары” аталыштагы үчүнчү бөлүмүндө мамлекеттик бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдерин өркүндөтүүнүн негизги багыттары, мамлекеттик бажы кызматын башкаруу системасын оптималдаштыруу, бири-бирин кайталаган жана натыйжасыз иштеген бөлүмдөрдү, башкармалыктарды кыскартуу, кызмат көрсөтүүнү жакшыртуу, мамлекеттик адискей кадрларды даярдоо, бизнес чөйрөсүндө иштегендерди окутуу, укуктук негиздерин өркүндөтүү каралды.

Бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүүдө тышкы соода-экономикалык катнаштын ролун олуттуу жогорулатууга жана салыктык кирешелеринин төлөмдөрүн арбытууга негиз болгон бажы кызматынын инфратүзүмдөрүн жаңылоо жана санариптештирүүгө багытталган “Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматын өркүндөтүү боюнча 2025-2035-жылга чейинки Улуттук программа” сунушталды (1 - сүрөт).

1-сүрөт- Кыргыз Республикасында Мамлекеттик бажы контролунун уюштуруу-экономикалык механизмдин өркүндөтүү модели.

Булак: автор тарабынан түзүлгөн.

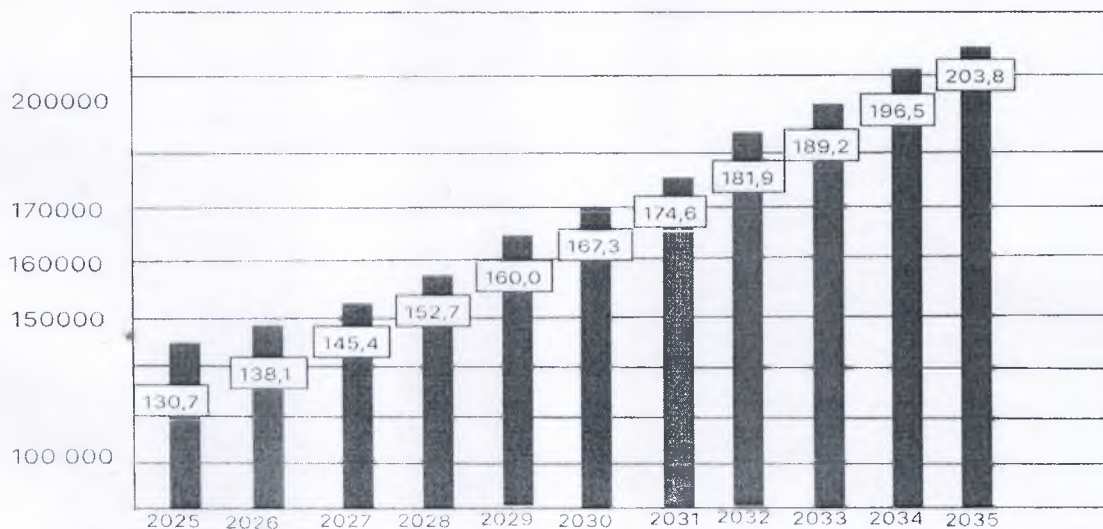
2-сүрөт. "Жашыл дарбаза борбору" схемасы.

Булак: автор тарабынан түзүлгөн.

Ведомстволор аралык "Жашыл дарбаза борборунун" негизги максаты - мүмкүн болгон тобокелдиктерди алдын ала жоюуда ачык айкын маалыматтарды топтоп, товар жүгүртүүдөгү экспорт, импорт кыймылынын агымдарын ыкчамдатууга шарт түзүү менен алардын баасын аныктоодогу маалыматтарды иштеп чыгып бажы тармагындагы бажылык

мыйзам бузууларга жол бербөө аркылуу жемкорлук схемаларды жана башка мыйзам бузууларды жоюу болуп саналат.

Биз Мамлекеттик бажы кызматынын салыктык кирешелеринин болжолдуу көрсөткүчтөрү 2035-жылга чейин эконометрикалык моделдөө менен эсептедик (3.3-сүрөт.).

Булак: автордун эсептөөсү менен

Диссертациялык иште, Кыргыз Республикасында бажы контролун уюштуруу - экономикалык механизмдин өркүндөтүүдө, бажы жол-жоболорун тездетүү жана жөнөкөйлөтүү, ошондой эле тышкы экономикалык ишмердүүлүктүн катышуучулары үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүү менен МБКнын ишинин натыйжалуулугун жогорулатуу, коррупциялык тобокелдиктерди минималдаштыруу жана бажы системасын модернизациялоого багытталган бир катар иш-чаралар каралган.

Мындан тышкары, МБКнын кадрларын кесиптик өнүктүрүүгө карата мамилелерин заманбап шартта кайра карап чыгуу бул кызматкерлердин компетенттүүлүгүнүн деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет. Жогорудагы диссертациялык иштеги максаттарды ишке ашыруу заманбап талаптарга жана эл аралык стандарттарга ылайык келген ачык-айкын, натыйжалуу жана ыңгайлуу бажылык башкаруу системасын түзүүгө карай маанилүү кадам болуп калат. Негизги максат – тышкы экономикалык ишмердиктин катышуучулары үчүн ыңгайлуу жана ачык-айкын шарттарды камсыз кылуучу контролдон “кызмат көрсөтүү-тейлөөгө” багытталган ыкмага өтүү болуп саналат.

1. 2025-2028-жылдары боло турган иштер Кыргыз Республикасынын Кабинет Министрлиги – мамлекеттик колдоо жана жонго салуу үчүн “2035-жылга чейинки Кыргыз Республикасынын Финасы министрлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматынын өркүндөтүү боюнча Улуттук программа” МК токтому же Президенттин Жарлыгы менен.

Ошонун максаттарынын бири болуп КР Кабинет Министрлиги Мамлекеттик Бажы кызматтары менен иштешкен ишкерлерди, кредит берүү жана Мамлекеттик бажы кызматында “Жашыл дарбаза Борборун” түзүү боюнча токтом кабыл алуу.

Тиешелүү ченемдик-укуктук актыларды кабыл алуу жана мурдагы кабыл алынгандарга кошумча-алымча жасоо:

1. 2025- 2030-жылга чейин Инвестиция тартуу;
2. 2026-2030-жылдары Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги менен биргеликте “Бажы академиясын” түзүү;
3. 2026-2030-жылдары КРнын Бажы кызматында Илимий инновациялык окуу борборун уюштуруу;
4. 2025-2035-жылдары Эл аралык соода экономикалык байланыштарды өркүндөтүү;
5. 2025-2035-жылдары Бажы кызматын модернизациялоого, санариптештирүүгө жана реалдуу секторго инвестиция тартуу.

Иште Бажы кызматынын бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүүдө жана заманбап талаптарга ыңгайлаштырууда анын ролун ачуучу укуктук жоболору бажы тармагынын натыйжалуулугун жогорулатуу жагы жалпыланды, мамлекеттик органдар менен бажы кызматынын өз ара байланыштарын жөнгө салуу боюнча багыттары теориялык, методикалык жактан негизделди.

1. Дүйнөлүк ааламдашуу шартында жана барган сайын кеңейип жаткан тышкы соода экономикалык катнаштардын шартында ар өлкө тышкы экономикалык байланыштарын бекемдөөгө жана кеңейтүүгө мажбур болууда. Мамлекеттер аралык рыноктук эркин соода жүргүзүүдө бажы кызматынын ролу күчөп жаткандыктан, бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү, анын мамлекеттик бюджеттин киреше бөлүгүн толтурууда олуттуу таасирин тийгизүүчү факторлору жана механизмдери иште кеңири иликтенди.

2. Кыргыз Республикасынын 2014-жылдын 17-июлундагы № 139 “Мамлекеттик жана муниципалдык кызмат көрсөтүүлөр жөнүндө” мыйзамы “мамлекеттик кызмат көрсөтүү” категориясына төмөндөгүдөй толуктоо сунушталды “мамлекеттик кызмат көрсөтүү” өзгөчө товардын бир түрү болгондон улам буюм катары эсептелбейт, ошол эле учурда социалдык эффектини алып келүүчү мамлекеттин мыйзамдуу кызыкчылыктарын канааттандырууга, же болбосо жарандык-укуктук мамилелердин натыйжасында келип чыгуучу милдеттерди аткарууга багытталган мамлекеттик мекемелердин ишинин натыйжасы катары өзгөчөлөнгөн категория болуп саналат. Себеби “мамлекеттик кызмат көрсөтүү” категориясы өз кезегинде экономика илиминде табиятынан пайда табууга жана социалдык эффект алууга умтулат. Ошондуктан бажылык кызмат көрсөтүү мамлекеттик бажы тейлөөсүнө же мекемелерге киреше табууну жана социалдык эффект алууну көздөйт.

3. Базар экономикасынын шартында Мамлекеттик бажы контролун жакшыртуунун өзөгү болуп укуктук-нормативдик актыларды жөнгө салуу, бажы системасын башкарууну санариптештирүү жана санариптик инфратүзүмдү өнүктүрүү, ийкемдүү фискалдык системаны киргизүү тышкы соода экономикалык байланыштарды мындан ары дагы кеңейтет.

4. Мамлекеттик бажы кызматынын бажы контролун уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү үчүн анын башкаруу системасын оптималдаштыруу, кызмат көрсөтүүнү жакшыртуу, жемкорлук схемаларды, аткезчиликти жоюу жана алардын пайда болушуна бөгөт коюу, анын кесепеттерине каршы күрөшүүдө мамлекеттин ролун жогорулатуу үчүн Мамлекеттик бажы кызматында кайталанып келген жемкорлук

схемаларына бөгөт коюу максатында ведомстволор аралык “Жашыл дарбаза борборунун” схемасы иштелип чыкты.

5. Мамлекеттик бажы кызматын өнүктүрүүнүн экономикалык багыттарынан болуп бажы системасынын киреше салымдарын көбөйтүү, модернизациялоо, заманбап техникалар менен жабдуу, санариптеширүүнү илгерилетүү, бажы кызматында иштегендердин адискойлугун жогорулатуу, кардарларга кызмат көрсөтүүлөрүн ийкемдүү кылуу, бажы кызматкерлеринин маяналарын, социалдык абалын жогорулатуу боюнча комплекстүү Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик бажы кызматын өркүндөтүүнүн 2025-2035-жылга чейинки Улуттук программасы иштелип чыкты.

6. Кыргыз Республикасында бажы кызматынын салык төлөмдөрүнүн киреше бөлүгүнүн болжолдоо көрсөткүчүнүн 2035-жылга чейинки өсүү мүмкүнчүлүгү такталып жана эконометрикалык моделдөө ыкмасы менен толук эсептелип чыкты.

7. Мамлекеттик бажы кызматына функционалдык анализ кылуу, азыркы кырдаалды талдоо, эл аралык соода экономикалык келишимдерди жакшыртуу, макроэкономикага тийгизген шайкешсиздикти аныктоо, укуктук-коопсуздук, экспортко товар өндүрүүчүлөрдү жана сатуучуларды инвестициялоо, экспорт-импорт товарларынын жүгүртүлүшүнүн тенденциялары жана салык кирешелеринин өнүгүүсүнүн божомол көрсөткүчтөрү иштелип чыкты.

8. Бажы кызматы толук жеткиликсиз жерлерде, өзгөчө мезгилдик товарларды алып саткан чек ара аймактарында убактылуу бажы көзөмөлүн уюштуруу зарыл. Анткени Кыргызстанда аткезчилик импорттук товарлар орун алган жерлерде мындай терс көрүнүштөрдүн жоюлбашы, мамлекетке тийгизген экономикалык кесепеттерин жоюудагы уюштуруу-экономикалык маселелери, укуктук-ченемдик мыйзамдардын тиешелүү мамлекеттик органдардын милдеттери жана жоопкерчилиги экендиги белгиленди.

1. Жемкорлук схемаларын жоюу жана келип чыгуучу тобокелдиктерди талдоонун алдын алуу үчүн, бажы контролу товарлар келип түшкөнгө чейинки маалыматтарды аныктаганга жана аларды текшерүүгө мүмкүндүк берүүчү ведомстволор аралык “Жашыл дарбаза борборун” түзүү сунушталды. Мунун максаты бажылык жөнгө салууда тышкы экономикалык ишкердүүлүк багытындагы катышуучуларына шарт түзүү максатында анын ачыктыгын камсыз кылуу, мүмкүн болуучу тобокелдиктерди алдын ала жоюуда тиешелүү керектүү маалыматтарды топтоп, чек араларда товар жүгүртүүдөгү экспорт-импорт агымдарын тездетүүгө жол ачып жана бажылык тариздөөдө алардын баасын аныктоо менен жемкорлук схеманы жоюуга жол ачары ырасталды.

2. Мамлекеттик бажы кызматынын интеллектуалдык деңгээлин жогорулатуу жана кесипкөй адистерди даярдоо үчүн «Кыргыз Мамлекеттик Бажы академиясын» түзүүнү сунуштайбыз, анда мамлекет тарабынан колдоого алынып инвестициялоо; киреше-чыгашаларын мамлекеттик жөнгө салуу; профессордук-окутуучулук курамдын квалификациялык деңгээлине жана профессордук-окутуучулук курамдын санына жогорку талаптарды белгилөө; окуунун күндүзгү, кечки жана сырттан окуу формалары үчүн, ошондой эле адистик боюнча дифференцияланган бир студентке эсептелген аянттын өлчөмү; окуу формалары жана адистиктер боюнча аудиториялык жана класстан тышкаркы окуу жүктөмүнүн сааттарынын саны; ар бир окуган предмет боюнча бир студентке окуу адабиятынын көлөмүн аныктаган маселелер камтылат.

3. Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигинин алдындагы Мамлекеттик Бажы кызматынын бажы контролун уюштуруунун экономикалык механизмдеринин

өркүндөтүү өз кезегинде негизинен, анын экономикалык өсүшкө тийгизүүчү таасирин кеңири, так билүүгө, келечегин аныктоого мүмкүнчүлүк берет. Ал эми даярдалган сунуштар, божомолдор, мамлекеттик программалар товарларды өндүрүүдө, экспорттоодо, тышкы соода экономикалык байланыштарды интеграциялык процесстерин чыңдоонун негизинде, ата мекендик ишканалардын атандаштык жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу аркылуу экономика секторлорунун туруктуу өнүгүшүн камсыздап, калктын жашоо сапатын жогорулатууга өбөлгө түзөт.

4. Тышкы соода боюнча экономикалык операциялар жүргүзүлүүчү жерлердеги бажы борборлорунун озунчо структуралык бөлүмдөрүн уюштурууга байланыштуу аймактык посторун жайгаштырууда анын объектилерине жаңыланган заманбап бажы жана логистикалык инфраструктура объекттерин тагыраак айтканда, (убактылуу сактоо кампалары, бажы кампаларын, логистикалык терминалдар) түзүү менен аларга каржылык жагынан көмөк көрсөтүү үчүн потенциалдуу инвесторлорду тартуу зарыл.

5. Товарларды жана транспорттук каражаттарды бажылык тариздөөдөн өткөргөн соң, андан кийинки көзөмөлдү күчөтүүнү көздөгөн натыйжага жетүү үчүн Мамлекеттик бажы кызматынын бажы көзөмөлү товарларды жана транспорттук каражаттарды бажыдан кийинки контролун уюштурууну жана тышкы сооданы өнүктүрүүгө салым кошууда мамлекеттин экономикалык коопсуздугун камсыз кылуу багытында жеткиликтүү иштеп чыгууну жүзөгө ашыруу, өз кезегинде бажы наркын көзөмөлдөөгө дагы тиешелүү натыйжа алып келет.

6. Тобокелчилик башкаруу системасын талдоодо жана жоюуда бажыны кесип өткөн товарлар, транспорт каражаттары жана инсандар тууралуу маалыматтарды толук топтоо аркылуу бажыдан өтүүдө эң олуттуу тобокелдикти камтыган импорттук товарларын заманбап шайкеш келүүчү инновациялык негизде автоматташтырылган системасын бажы кызматынын ишине (Бажы маалыматтарын иштеп чыгуунун автоматташтырылган системасы) ар тараптан колдонуу менен натыйжалуулукка жетишүүгө толук мүмкүнчүлүк бар, жана башка практикалык сунуштарды, жыйынтыктарды диссертацияда жана авторефератта толугу менен көрсөткөм. **Көңүл бурганыңыздарга рахмат.**

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Баетов: Рахмат, доклад аяктады. Биз, диссертациялык кеңештин мүчөлөрү, эксперттик комиссиянын мүчөлөрү, процедура боюнча суроо-жоопторго өтсөк.

Суроо: э.и.д., профессор Сыдыков Бакытбек Кыдыралиевич:

1-суроо. Шүкүрали Абдыкарович, темаңыз жакшы, актуалдуу. Менде бир нече суроолор чыгып жатат. 6-пунктта жазып жатасыз, теневая экономика деп, теневая экономика деген эмне, кандай ойлойсуз? Кыргызстанда теневая экономика канча пайыз бар деп ойлойсуз?

Жооп: Рахмат, суроолоруңуздарга. Бул тема кызыктуу болгондуктан суроолор көбүрөөк болушун билгем. Көз карандысыз эксперттердин пикири боюнча, көмүскө экономика Республикада 35тен 50пайызга чейин деп айтылып жүрөт. Көмүскө экономика деген Республикадагы салык алынбаган товар жүгүртүүдөгү бөлүктөр.

2-суроо. Коргоого коюлуучу негизги жоболордун 4-пунктунда Бажы кызматына тийиштүү болгон экономикалык жана статистикалык көрсөткүчтөрүн талдоонун негизинде бажы контролунун негизги багыттары жана аларды ишке ашыруунун жолдору эффективдүү депсиз. Бул анализдин эффективдүүлүгүн, сиз кайсыл жерден көрдүңүз?

Жооп: Рахмат, сурооңузга. Муну карап чыгабыз.

3-суроо. 2/1 таблицада Мамлекеттик бажы кызматынын салык кирешелери депсиз, сиз бул салыштырууну кайдан алдыңыз? Ушундай салыштыруулар ЕАЭБ өлкөлөрүндө барбы? Кыргызстанда киреше 26,5 деп айттыңыз, эми Россия, Казакстанда, Беларусияда, Арменияда киреше канча пайыз?

Жооп: Андан сырткары салыктык кирешелерди ЕАЭБ боюнча мен өз ишимде көргөзгөм. Бирок диссертациялык иштин көлөмү ченелүү болгондуктан ар бир мамлекеттер боюнча салык кирешелерин караган эмесмин, мунун кийинки ишибизде улантабыз.

4-суроо. 3/1 схемаңызды түшүнгөн жокмун. Бул кандайдыр бир процедурага түшүндүрмө берүү болуп калбайбы? Ошондуктан схемаңызды карап койсоңуз. Бул кандай схема, түшүндүрмө берип койсоңуз? Бул моделди эмне максат менен жасагансыз? Ошол моделди кайра карап койсоңуз. Авторефератыңызды редакциялап коюшуңуз керек деп сунуштайм.

Жооп: Рахмат, иштин кийинки жүрүшүндө эске алам. Авторефератта каралып, редакцияланды.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Дагы кимде суроо бар?

Суроо: э.и.д., профессор Базарбаева Рахат Шамшиевна: Шүкүрالي Абдыкарович, чоң ыракмат, диссертацияңыз абдан кызыктуу, темаңыз актуалдуу. Бул тема боюнча суроолор көп болуш керек, бирок канчалык суроо көп болсо сиздин ишиниз да ошончолук так, мыкты болот.

1-суроо. Бажы контролунун түрлөрү көп. Сиздин изилдөөңүздүн объектиси кайсы? Диссертациялык ишинизде бажы контролунун кайсы түрүнө сиз анализ жүргүздүңүз?

Жооп: - Рахат Шамшиевнанын суроосу боюнча, инструменттер жөнүндө айтып жатасыз, туура белгилеп кеттиңиз, бажы көзөмөлдөөдө контролдун бир канча түрлөрү бар. Андан сырткары белгилей кетчү жагдай бажы кызматында тескери күзгү деп коет, ошондой эл аралык методологияны пайдаланып, ошонун негизинде иш жүргүзсөк, жогоруда белгилеген схемалардын алдын алат, өбөлгө түзөт.

2-суроо. Эң көп коррупция кездешкен тармак бажы тармагы экени жашыруун деле эмес, муну баарыбыз жакшы билебиз. Сиз конкреттүү түрдө бажы тармагынын ачык-айкын иштешине, бажы тармагынын ачык-айкын көзөмөлдөнүшүнө кандай сунуштарды берет элеңиз?

Жооп: Бажы тармагынын ачык-айкын көзөмөлдөнүшүнө, тактап айтканда, негизи ар өлкөдө методологиянын ар башка колдонулушу болуп эсептелет. Мисалы, Кытай мамлекети менен биздин өлкөнүн методологиясынын айырмачылыктары бар. Ошондуктан мен эл аралык методологияны колдонууну сунуштап жатам.

3-суроо. Сиздин илимий-изилдөө ишиниздин кийрүү актысы Кыргыз Республикасынын Экономика жана коммерция министрлигинде бекиген деп окумуштуу катчы айтып кетти, сиз кийрүү актысын эмненин негизинде алгансыз?

Жооп: Иштеги материалдар жана божомол көрсөткүчтөр Экономика жана коммерция министрлигинде 2019–2023 жылдардагы бажы кызматынын өнүгүү иш-пландарында жана прогноздорду түзүүдө пайдаланылып Илимий изилдөө ишинин жыйынтыгын киргизүү актысы 2024-жылы 05-июнь күнү бекиген.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Жакшы, рахмат. Дагы кимде суроо бар?

Төраганын орун басары, э.и.д., доцент Рысалиева Мира Шаршенкуловна: Шүкүрالي Абдыкарович, 2/1 таблицада единица измерения туура эмес, сиз миллион сом

деп коюпсуз, ушул туурабы? 3/1 таблицада салык кирешелеринин доходунун прогнозун оңдоп, редакциялап койсоңуз.

Жооп: Рахмат. Макул, карап чыгабыз.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Диссертация мамлекеттик тилде, кыргыз тилинде жазылган. Мен авторефераттын орусчасын да, кыргызчасын да карап чыктым. Авторефератта 6 пункт толук аяктабай калган, кыргызчасы да, орусчасы түшүнүксүз, маанисин түшүнбөдүм. Ушул пунктту карап чыгып, текстти толук аяктап койсоңуз.

Дагы кимде суроо бар. Айта берсениз.

Жооп: Батыркул Исаевич, айтып кеткен суроо боюнча, сиз туура белгилеп кеттиңиз, менин оюмча, бир тилден экинчи тилге которгондо абзацтардын айрым бир маанилери өзгөрүп, калып кетсе керек. Муну карап, тактап коебуз.

Экономика илимдеринин кандидаты, доцент Суюналиева Нуржамал Касымовна: Мамлекеттик бажы кызматынын салык кирешелерин сиз прогноздоп жатасыз да, ошол прогноздоого кандай математикалык ыкмаларды колдонуп жатасыз?

Жооп: Нуржамал Касымовнанын суроосу боюнча салык төлөмдөрүнүн киреше бөлүгүн математикалык моделдөө ыкмасы менен келечектеги салыктык кирешелердин божомолдоп эсептегенбиз жана математикалык моделдөөнүн сызыктуу ыкмасы менен динамикалык көрсөткүчтөрдү пайдаланып прогноздоо жүргүзгөнбүз. Бул боюнча авторефератта да белгилеп кеткенбиз.

Э.и.д., профессор Сыдыков Бакытбек Кыдыралиевич: Шүкүрали Абдыкарович,

Авторефераттын орусчасынын 11-бетинде “мамлекеттик бюджетке түшкөн кирешелер экономикабыздын андан ары дагы туруктуу өнүгүшүнө мамлекеттик кызматтагы адистердин эмгек акыларын көбөйткөнгө, кары-картаңдардын жөлөк пулдарын арттырууга багытталат” депсиз муну кандай түшүнсө болот?

Жооп: Бажы кызматынан мамлекеттик бюджетке түшкөн кирешелер экономикабыздын андан ары дагы туруктуу өнүгүшүнө салым кошот. Ошонун негизинде жогорудагы эмгек акыларды, жөлөк пулдарды арттырууга болот деп айта алабыз.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Рахмат. Урматтуу диссертациялык кеңештин Казакстандагы мүчөлөрү, Ускенов М. менен Калдаяров Д.А. онлайн катышып отурат. Сиздерди көргөнүбүзгө кубанычтабыз. Анда, сөз сизде.

Ускенов М. (онлайн): Мен, М.Ауэзов атындагы Оң Түштүк Казакстан университетинин доценти Ускенов Махалбай. Мен авторефератты карап чыктым. Бул ишке байланыштуу бир, эки суроом бар. Бажы пошлинасынан түшө турган, взностон түшө турган каржынын негизинде мамлекеттик бюджетти көбөйтүшүбүз керек деп жатабыз, биздин мамлекетте да Кыргызстанда да болушу керек, чет мамлекетке чыга турган экспорттук товарлар башка өлкөгө чыгарда бажылык пошлинасын жеңилдетет.

Импорттук товар алган кезде да биздин өлкөдө, Казакстанда чыкпаган товарлар үчүн биздин мамлекет тарабынан товарды сатып алууда мамлекет тарабынан аларга жеңилдик берилген. Диссертант ушул маселени иликтеп көрдү бекен? Келечекте бажы тармагынан алынып жаткан каржы мамлекеттеги дотация, субсидия ж.б. көмөкчү тармактарга кандай таасир этет?

2-суроо. Ал транзиттик экономика? Казакстан, Кытай, Өзбекстан, Тажикстан мамлекеттеринин ортосунда турган мамлекет Кыргызстан, Кытайдын товарлары Кыргызстан аркылуу бир топ товарлар (текстиль товарлары) сатылып жатат. Бул диссертацияда транзиттик экономиканы жайылтуу боюнча каралганбы же жокпу? Келечекте дагы 2035-жылга экспорттук потенциал кантип көбөйөт? Кандай жол менен

көбөйөт? Кандай факторлор таасир этет? Схемада математикалык формуласы, коэффициенти көрсөтүлдүбү? Транзиттик экономика келечекте Кыргызстанга кандай таасир этет?

Диссертант Ш. А. Жамалов: Рахмат. Сиз белгилегендей, экспорттук потенциал, бажы кызматынын шарттары жөнүндө айтып кеттиңиз. Экспорттук потенциалды көтөрүү боюнча мен өзүмдүн ишимде көрсөтүп кеткен элем, алар схема боюнча да берилген. Буга инвестицияларды салып, экономиканын негизги тармактарында экспорттук көлөмдү чыгаруучу товарларга шарт түзүү, андан сырткары бажы кызматы өзүнүн кызматын аткарып, экспортко чыгууда, экспорт импорт операцияларын жүргүзүүдө ишкерлерге шарт түзүп берүүсүн ишимде карагам. Ал боюнча схемаларды да көрсөтүп кеткенбиз. Ошонун негизинде инновациялык долбоорун, бажы академиясын түзүү, бажы кызматкерлерин окутуу, ишкерлерди окутуу да каралган. Анткени, эл аралык рынокко чыгыш үчүн эл аралык рыноктун талаптарына жооп берген товардык өндүрүмдөрдү өндүрүү зарыл. Биздин өлкө агрардык өлкө болгондугуна байланыштуу элибиздин 65 пайызы айыл жергесинде жашагандыктан өлкөбүз айыл чарба өндүрүмдөрүн өндүрүшү зарыл. Ошонун негизинде экспортту көбөйтүүнүн негизинде элдин жашоо шарты, социалдык абалы жакшырат эле.

Ал эми, транзиттик экономика боюнча ишимде каралган. Эконометрикалык моделдөө менен Мамлекеттик бажы кызматынын салыктык кирешелеринин 2035-жылга чейин болжолдуу көрсөткүчтөрү эсептелген. Экономикадагы динамикалык көрсөткүчтөрдү пайдаланып, ошонун негизинде эсептелип чыгарылды, бул эми болжолдуу көрсөткүчтөр, балким мындан да көп болушу ыктымал. Сиздин кийинки айткан сунушуңузду эске алам.

Төрага, э.и.д., проф. Б. И. Бастов: Анда эмесе, суроолор ушуну менен токтотулду. Эксперттер жакшы корутундуларын беришти. Талкууда жакшы пикирлер айтылды. Эми Диссертант Ш. А. Жамаловго жетектөөчү мекеме менен официалдуу оппоненттерди дайындап алсак. Кандай сунуштарыңыздар бар?

Жетектөөчү мекеме катары К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин “Каржы, банктык кызмат жана салык салуу” кафедрасын сунуштайлы.

Биринчи оппонент катары э.и.д., профессор К. А. Атышовду дайындасак.

Экинчи оппонент катары э.и.к. Черикова Динара Сатыбалдиевнаны көрсөтөлү. Добуш берип койсоңуздар.

Ким макул болсо, добуш берели.

Каршы, калыс жок, Рахмат.

Жогоруда айтылгандарды эске алып, утуп жана талкуулап, “М. Рыскулбеков атындагы Кыргыз экономикалык университети” Илимий-изилдөө университети жана Б.Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу экономика илимдери боюнча Д 08.24.707 Диссертациялык кеңеши

ТОКТОМ КЫЛАТ:

1. Д 08.24.707 Диссертациялык кеңешинин Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин «Кыргыз Республикасында бажы көзөмөлүн уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү» аталышындагы диссертациялык иши жөнүндөгү эксперттик топтун корутундусу кабыл алынсын;

2. Диссертациялык ишке расмий оппоненттер катары экономика илимдеринин доктору, профессор К. А. Атышов, экономика илимдеринин кандидаты Черикова Динара

Сатыбалдиевна, ал эми жетектоочу мекеме катары К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин “Каржы, банктык кызмат жана салык салуу” кафедрасы бекитилсин.

3. Жамалов Шүкүрали Абдыкаровичтин 08.00.06–улуттук жана аймактык экономика адистиги боюнча жазылган «Кыргыз Республикасында бажы көзөмөлүн уюштуруу-экономикалык механизм өркүндөтүү» аталышындагы кандидаттык диссертациясы Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын кандидаттык диссертацияларга койгон талаптарына жооп берет деп эсептелсин жана коргоого сунушталсын.

Диссертациялык ишти коргоо 2025-жылдын 23-апрелине белгиленсин.

Д 08.24.707 Диссертациялык кеңештин
катчысы Э.И.К.

Окенова А. О.